

Remissvar av betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21)

Regeringen har låtit göra en utredning om ett nytt museum om Förintelsen. Judiska museet är en av remissinstanserna och har ombetts delge synpunkter under utredningen. Musset har även deltagit i den vetenskapliga konferens som ordnats inom ramen för utredningen.

Judiska museet har följande synpunkter på utredningens förslag:

- Det är oerhört centralt att judisk historia inte reduceras till en berättelse om Förintelsen. Det är också mycket tydlig i ett europeiskt perspektiv där många Förintelsemuseer numera inryms i judiska museer. Det som försvann under Förintelsen har återigen tillåtits blomma och visas fram. Det nya Polinmuseet i Warszawa är ett strålande exempel på just detta.
- Det är därför glädjande att utredningen beaktat Judiska museets synpunkter kring behovet av ett vitalt judiskt museum för att sätta Förintelsen i ett större sammanhang kring det judiska livet. Judiska museet har genom det nya museet och 30 års museiarbete satt svensk-judisk historia på kartan och införlivat det judiska perspektivet i det svenska kulturarvet. På så sätt har museet breddat och komplicerat bilden av Sverige.
- Vi förutsätter att kulturdepartementet kommer säkerställa en långsiktig finansiering för Judiska museet i Stockholm för att säkerställa den kvalitet, besöksantal och de helt nya målgrupper som museet redan nått. Museet ser utöver detta mycket positivt på att det anslås pengar årligen för att kunna samverka med det nya museet vad gäller samlingsarbete, programverksamhet och utställningar. Dock är det i detta skede helt avgörande att, innan man fattar beslut om ett nytt museum om Förintelsen, säkerställer en långsiktig statlig finansiering för Judiska museet för att arbetet att nå ut med kunskaper om judiskt liv och det svenska judiska-kulturarvet som en del i svenskt kulturarv till den breda allmänheten, kan fortsätta och utvecklas vidare.
- Vidare lyfter utredningen frågan om en ökande antisemitism och en förändring i samtalsklimaten sedan den förra utredningen om ett museum om Förintelsen gjordes. Det är en helt korrekt att klimatet förändrats, samtalstonen har blivit råare och debatten mer polariserad. Detta har dock hänt *trots* massiva insatser för att just sprida kunskap om Förintelsen. Det finns därför anledning att reflektera över hur man bäst bemöter denna alarmerande utveckling. Antisemitism och rasism kan förstås också bekämpas genom att sprida kunskap om utsatta grupper, däribland den judiska gruppen. Här spelar Judiska museet en viktig roll. Museet förmedlar kunskaper både om de mörka delarna av svensk historia men också kunskaper om judiska liv och det judiska perspektivet på det svenska kulturarvet. Vi har med den nya utställningen strävat efter att bredda bilden av judisk historia bortom Förintelsen. Här är valet av målgrupp central. Judiska museet vänder sig explicit till den breda allmänheten och vill verka folkbildande för att sprida kunskap om judisk

kultur, religion och historia. Det är ett viktigt arbete för att bekämpa antisemitism och föreställningar om det judiska.

- Sedan många år bedrivs ett mycket omfattande arbete kring minnet av Förintelsen i Sverige. Forum för levande historia bedriver sedan 2003 ett mycket omfattande utbildnings- och utställningsarbete och har även initierat ett betydande nätverk av museer och, kulturinstitutioner och andra intressenter. Judiska museet och andra museer lyfter också fram utställningar som knyter an till temat med regelbundenhet. Många privata initiativ har också vuxit fram under de senaste decennierna. Inte minst har Förintelsen minnesdag, 27 januari, varit en mycket viktig motor i detta arbete. De överlevande har också kommit att få en mycket mer framskjuten position i samhället med ett tydligt deltagande i den politiska debatten i Sverige.

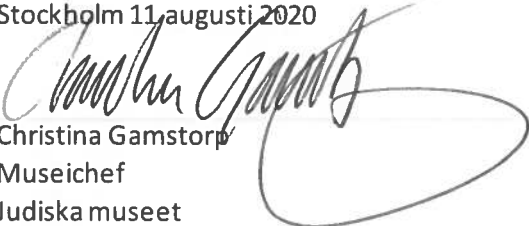
De erfarenheter och lärdomar som gjorts under de senaste decennierna är viktiga utgångspunkter för det nya museet. I den meningen är ju det föreslagna museet om Förintelsen sist in på banan. I utredningen saknas i en diskussion om vad vi lärt oss och vad som kan betecknas som "best practice". Det finns otroligt många sätt att både skildra Förintelsen och göra den relevant i samtiden. En genomlysande översikt kring på vilket sätt man förmedlar kunskap och insikt kring Förintelsen bör vara ett av det nya museets allra viktigaste uppdrag.

- Att berätta om Förintelsen rymmer mycket moraliska implikationer. Det går inte att berätta eller vittna om Förintelsen och framväxten av Nazityskland utan att detta också innebär starka kopplingar till nuet och betydelsen av att lära något av detta. Det går därför inte att skilja på det historiska och det pedagogiska arbetet. Att lära om och att lära av Förintelsen hänger intimt samman och resonemangen i utredningen om att prioritera ned det pedagogiska arbetet blir därför mycket märkliga. Förintelsen är ett av världens mest beforskade skeenden, där både det systematiska skeendet och den tydliga kronologin ger enorma möjligheter till lärande, både kring det historiska skeendet och dess implikationer för demokrati och alla människors lika värde. En avsmalning av uppdraget i jämförelse med det uppdrag Forum för levande historia haft kan leda till en mer relevant verksamhet med ett tydligare fokus på just detta.
- Mer övergripande är det fortfarande mycket som är oklart vad gäller museets fokus. Här återstår mycket arbetet men utredningen ger ändå vid handen en rad ämnen som ska lyftas fram. Önskvärt är snarare att den nya museiledningen ges stor frihet att själv arbeta fram museets perspektiv från ett uppdrag. Både relevant forskning men också den samling som nu ska växa fram kommer att vara avgörande för vad det nya museet ska ta upp för centrala frågor. Klart är att utredningen, precis som den tidigare utredningen som föregick bildandet av Forum för levande historia, inte riktigt kommit i mål vad gäller syftet med det nya museet. Svårigheten att hitta en central frågeställning som känns som en naturlig utgångspunkt måste beaktas. Syfte och berättelse måste beredas i samklang med en framväxande samling och en rad intressenter, däribland forskarsamhället.
- Att peka ut de överlevandes berättelser och vittnesmål som en central utgångspunkt är en fråga som behöver beredas ytterligare inom ramen för arbetet med innehållet i det nya museet. Överlevandes vittnesmål är en oerhört central del i att berätta om Förintelsen men belyser bara offerperspektivet. De behöver kompletteras med andra perspektiv som kan förklara ett skeende som Förintelsen och hur nazismen växte fram som statsbärande ideologi i Tyskland. Under Förintelsen mördades en stor del av Europas judar, och den judiska civilisationen utplånades. Detta är själva Förintelsen, inte den räddning av människor som

överlevde och som haft enorm betydelse för att ställa förövare inför rätta, bevara minnet av Förintelsen och ge unga människor ovärderliga kunskaper och känslomässiga upplevelser av denna monstruösa tragedi. Vittnesmålen plats i en utställning om Förintelsen måste dock utgå från det narrativ man väljer och hur man väljer att berätta detta. Vad som också är väsentligt att lyfta fram är hur överlevandes vittnesmål har förändrats över tid. De fyller idag en helt annan funktion än vad de gjorde då de första vittnesmålen kom.

- Det finns en risk att den mångfald av insatser som idag genomförs i Sverige inte längre ges utrymme att kunna fortsätta arbeta när verksamheten centraliseras till ett statligt museum om Förintelsen. De olika sätt att arbeta, många med ett lokalt förankrat perspektiv, måste ges utrymme att finnas kvar och befrukta varandra.
- Det finns också anledning att ha synpunkter på den förslagna tidplanen. Baserat på erfarenheterna att forma ett helt nytt judiskt museum i en befintlig byggnad tar arbetet med det övergripande narrativet lång tid. Fyra års arbete låg bakom den genomgripande förändring som föregick Judiska museet öppnandet sommaren 2019. När man utöver detta också föreslår att bygga en ny museibygnad framstår den förslagna tidplanen som oralistisk. Den bör därför revideras. I detta perspektiv kan det också finnas anledning att se över magnituden på det förslagna museet. Någon sa skämtsamt vid den första Förintelsekonferensen år 2000 att Sverige gick med i andra världskriget 1997, då boken *Om detta må ni berätta* kom ut. Sverige var trots allt en sidoaktör under Förintelsen och dess betydelse för Förintelsen om skeende måste också bedömas och berättas om därefter. Att Sverige ska berätta om Förintelsen är självklart. Det görs också i mycket stor omfattning i Sverige idag. Men frågan om hur och i vilken omfattning kvarstår, även efter att utredningen avslutat sitt arbete.
- Sist men inte minst finns det också anledning att väga in den pågående pandemin som fått stora konsekvenser för museisektorn i stort. Många institutioner går på knäna och publikbortfallet är enormt. Att i detta skede fatta beslut om ett nytt museum och en helt ny museibygnad kan förefalla vara en dåligt vald tidpunkt. Kanske bättre att beslutet fattas när den värsta krisen hanterats på ett långsiktigt sätt och de långvariga konsekvenserna kartlagts.

Stockholm 11 augusti 2020

Christina Gamstorp
Museichef
Judiska museet

Bil 1 . Tidigare inlämnade frågor och svar inför utredningens arbete.

Svar på frågor från utredningen om ett museum om Förintelsen

En särskild utredare ska lämna förslag om hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas. En utgångspunkt är att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten. Utredaren ska bland annat föreslå inriktning och uppdrag för verksamheten, föreslå hur verksamheten ska organiseras, bedöma verksamhetens lokalbehov och kartlägga relevanta samarbetspartners.

I uppdraget ingår att inhämta synpunkter från ett antal berörda myndigheter och organisationer. Judiska museet har varit en av dessa institutioner.

Detta PM utgör museets svar och ska ses som ett komplement till den intervju som genomfördes av utredningen undre hösten med undertecknad samt med styrelseordf. David Neuman.

Behovet av...

Förintelsen har varit en av grundpelarna eller kapitlen som museet valt att belysa i sin nya basutställning. Det nya museet öppnade på Sveriges nationaldag den 6 juni, med ett tydligt syfte att komplettera det svenska kulturarvet och svensk historia. Museet har mer än 30 års erfarenhet av att förmedla kunskap om judisk historia och judendom. Förintelsen utgjorde även en viktig del av det gamla museets verksamhet och innehåll. Judiska museet växte fram i skuggan Förintelsen och kan ses som ett av de första initiativ som togs i Sverige för att återigen börja manifesteras och visa upp den judiska kulturen som slagits i spillror under Förintelsen.

Det nya museet på Själagårdsgatan har valt att skildra Förintelsen med främsta fokus på träffytorna mellan judiska flyktingar och svensk flyktingpolitik under perioden. Det har varit viktigt för museet att placera in Förintelsen, som ju är en del av europisk historia, i den svenska kontexten. Detta har resulterat att en del av utställningen skildrar dels den svenska hållningen till Nazityskland och den utveckling som ledde fram till Förintelsen, dels de få judiska flyktingar som faktiskt fick en fristad i Sverige. Museet belyser också de fruktansvärda konsekvenser svensk flyktingpolitik fick genom verket "Nej", gjorts av konstnären Åsa Andersson-Broms. Verket gestaltar de tusentals brev som skickades till Judiska församlingen från tyska och österrikiska judar.

Den tredje akten, som behandlar judiska liv i Sverige efter 1945, tar också upp aspekter av Förintelsen genom mottagandet av många av överlevande som kom att hamna i Sverige.

Det innehåll museet valt att skildra skiljer sig därmed i viss mån från den gängse historieskrivningen, som ofta lyft fram det heroiska Sverige, med exempel som Raoul Wallenberg, de vita bussarna och 1945 års räddade. Judiska museets lilla men kraftfulla utställning kompletterar på ett viktigt sätt den välfriserade bilden av det svenska agerandet. Det är ett viktigt bidrag till berättelsen om Sverige.

På ett mer generellt plan rymmer Förintelsen gigantiska lärdomar. Den utfördes av människor mot andra människor och rymmer därför förstas oerhörda moraliska implikationer. De pedagogiska aspekterna av att skildra Förintelsen är också gigantiska och kräver stor omsorg kring hur man

förhåller sig till det faktiska skeendet och vilka paralleller man drar och vilka lärdomar som ska föras vidare. Behovet av att lära om och lära av Förintelsen kan aldrig underskattas.

Inriktning för en ny museiverksamhet och hur dess uppdrag bör vara utformat,

Det är ju en fråga som är mycket svår att svara på för en extern aktör. Här förefaller det vara viktigt att dra lärdomar från andra museiverksamheter, utgå från ett korrekt nationellt narrativ och beakta de erfarenheter som finns från museietableringar, både i Sverige och utomlands.

Många överlevande som kom att stanna i Sverige har spelat en mycket viktig roll när det gäller bevarandet av minnet av Förintelsen och de lärdomar man kan dra av detta skeende. Tusentals besök har gjorts i svenska skolor av överlevande som på ett mycket levande sätt förmedlat centrala kunskaper om vad som hände. Idag återstår mycket få. Hur detta ska bevaras för framtiden är en av de nya museets centrala frågor,

Ett nytt Förintelsemuseum måste beakta en rad aspekter. För det första byggdes de första Förintelsemuseerna, med undantag för Yad Vashem som etablerade redan 1953, under 1990-talet som en reaktion på den framväxande revisionismen. Sedan dess har flera nya stora judiska museer vuxit fram (ex. Pollin) som en reaktion på att judisk historia inte ska reduceras till enbart Förintelsen. Det som försvann under Förintelsen har återigen tillåtits blomma och visa fram. Därför kommer ett Förintelsemuseum i Sverige i en tid då mycket av fokus numera på återväxten av judiskt liv och kultur, det som försvann under Shoah.

Vidare är många museer om Förintelsen ofta inramade av judisk historia, tex Judiska museet i Berlin, i Oslo, i Budapest osv. Det är ett rimligt sätt att parallellt lyfta båda dessa centrala berättelser. Andra Förintelseutställningar har inhysts i relevanta sammanhang, som Holocaustutställningen på Imperial War Museum i London, eller formats exklusivt som Förintelsemuseer som USHMM i Washington. Inte i något neutralt land finns ett utpräglat Förintelsemuseum, och det finns inte heller i de nordiska länderna, vilket kan vara värt att notera. Samtliga nationella val faller sig naturliga i det sammanhanget i vilka de befinner sig. Att hitta ett givet sammanhang i Sverige ter sig förstas som en av de nya museets allra största utmaningar. Sverige var ju inte en aktör under Förintelsen vilket försvårar valet av fokus och innehåll. Förintelsen hände inte i Sverige, vilket gör museets fokus svårare att definiera och ringa in. Det är väl därför FLH tillkom för att hitta ett annat sätt att förhålla sig till Förintelsen. Den adekvata berättelsen är ju om Sverige som en sidoaktör, men att den europisk flyktingpolitiken de facto kan ses som en förutsättning för att kunna genomföra Förintelsen.

Ett nytt museum måste noga beakta den verksamhet som idag redan bedrivs. Här spelar Judiska museet en viktig roll. Vi har med den nya utställningen strävat efter att bredda bilden av judiska historia bortom Förintelsen och den ambitionen måste bibehållas. Judiskt liv i Sverige ska inte återigen reduceras till att bara kretsa kring lärdomarna från Förintelsen. Den judiska återväxten av kulturella, religiösa och historiska uttryck måste bibehållas. Här är valet av målgrupp också central. Det nya museet vänder sig mer explicit till den breda allmänheten och vill verka folkbildande för att sprida kunskap om judisk kultur, religion och historia. Det är ett viktigt arbete för att bekämpa antisemitism och föreställningar om det judiska.

Det innebär att det utredningen noga måste överväga vad som redan görs i Sverige och säkerställa att man hittar betydelsefulla samarbeten och fördjupar och kompletterar redan befintlig verksamhet.

Där är ju som sagt Judiska museet en av de allra viktigaste aktörerna, eftersom museet fokuserar på en helt annan aspekt av det judiska, men det finns många fler.

Hur museiverksamheten bör organiseras.

Ett svenskt Förintelsemuseum inte bli meningsfullt, utan riskerar snarare att bli kontraproduktivt, utan ett betydande judiskt museum. De är två sidor av samma mynt, och olika vägar att lyfta fram judiskt liv och judisk historia. Ett välfungerande och resursstarkt judiskt museum blir därför än viktigare när ett museum mer specifikt riktat mot att belysa Förintelsen, Förintelsens överlevande och specifika frågor relaterade till svensk historia, ska etableras. Judiskt liv och historia får återigen inte reduceras till att enbart handla om Förintelsen. Då vore mycket förlorat.

Det innebär att utredningen bör beakta möjligheter till samverkan mellan de två institutionerna. Det kan röra sig om pedagogiska upplägg, gemensamma utställningar och ett långtgående samarbete vad gäller museets samlingar.

Judiska museet har en ganska liten men mycket betydelsefull samling kopplad till Sverige och Förintelsen och även föremål som är relaterade till Förintelsens historia på ett mer generellt plan. Att säkerställa dessa samlingar blir en viktig uppgift för ett nytt museum.

Det geografiska perspektivet är förstås också central för att uppfylla ett nationellt uppdrag att belysa Förintelsen. Mycket av redan existerande institutioner som hanterar Förintelsen är ju centraliserade till Stockholm men över hela landet, via det s.k. 27 januarinätverket, pågår på bland annat kommunal nivå ett mycket omfattande arbete att belysa Förintelsen och dess olika frågor och perspektiv. Att bygga vidare på denna omfattande nationella satsning bör vara en viktig utgångspunkt för det nya museet.

Behovet av samverkan i Sverige och internationellt,

Som redan nämns ovan är behovet av samordning enormt, både för att nyttja knappa resurser på ett optimalt sätt, dra viktiga lärdom av många års arbete inom detta område och säkerställa att bra och inarbetad verksamhet (som tex Judiska museet) inte utarmas på resurser och publik. Då har man vunnit mycket lite på att etablera ett nytt museum och inte minst riskerar Förintelsen att återigen ta plats som det enda narrativ som sammankopplas med judisk historia och judendom.

Behovet av forskningsanknytning?

Det är förstås helt centralt för det nya museet och här finns mycket ny kunskap och pågående forskning att ösa ur. Både ny kunskap som ständigt genereras, museets eget forskningsuppdrag och den tid vi lever i med revisionism och en återkommande politik som leder tankarna till 1930-talet gör att kopplingen till kunskap och vetenskaplighet inte nog kan understrykas.

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

Det finns mycket i Judiska museets samlingar som är relevant för det nya museet. Det gäller både föremål och arkivalier från den perioden som rör överlevanden men också en större och växande samling som rör det svensk-judiska kulturarvet och relationen mellan Sverige och Nazityskland och det svenska flyktingmottagandet.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Det används idag inom ramen för museets verksamhet, både i utställningsform och inom ramen för ett omfattande samlingsarbete. De kommer också att bli föremål för betydande forskningsinsatser som ett nästa steg i museets utveckling. En pågående insamling har också genererat många nya och många värdefulla föremål till museets samling som belyser svensk-judisk historia och kultur på ett intressant och utmanande sätt. Det arbetet kommer också att fortsätta med obruten intensitet.